

ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

*Професор, доктор на икономическите науки,
доктор на науките (Национална сигурност),
доктор на науките (Социални дейности), инж. Венелин Терзиев
Военна академия „Г. С. Раковски“ – София, България
Русенски университет „Ангел Кънчев“ – Русе, България
Университетска многопрофилна болница за активно лечение
„Канев“ АД – Русе, България
vkerziev@gmail.com*

*Професор, доктор, инж. Маруся Любчева
Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас, България
milyubcheff@gmail.com*

Резюме: Докладът третира предизвикателствата, стоящи пред висшето образование, свързани с демографските проблеми и качеството на управление на процесите. Свободното движение и единното образователно пространство променят нагласите, особено на младите хора, и избора им къде да получат образованието си. Необходима е промяна на управление в образованието, за да се намерят решения на дефицитите и да се изгради модел на „ангажирани университети“, в които качеството на образованието се поддържа на ниво, съответстващо на обществено икономическите процеси.

Ключови думи: висше образование, демография, човешки ресурс, качество.

JEL: I20, P00

INTERNAL AND EXTERNAL CHALLENGES FOR HIGHER EDUCATION

*Professor, Eng., D.Sc. (National Security), D.Sc. (Economics),
D.Sc. (Social Activities), Ph.D., Eng. Venelin Terziev
Georgi Rakovski Military Academy, Sofia, Bulgaria
University of Rousse, Rousse, Bulgaria
Kaneff University Hospital, Rousse, Bulgaria
vkerziev@gmail.com*

*Professor, Ph.D., Eng. Marusya Lyubcheva
Prof. Dr. Asen Zlatarov University, Burgas, Bulgaria
milyubcheff@gmail.com*

Abstract: The report addresses the challenges facing higher education related to demographic issues and the quality of management process. Free movement and a united educational space change the attitudes,

especially of young people, and their choice of where to receive their education. A change in the management of education is needed to find solutions to the deficits and to build a model of "engaged universities" in which the quality of education is maintained at a level corresponding to the socio-economic processes.

Key words: Higher education, demography, human resources, quality.

JEL: I20, P00

Въведение

Във времена на все по-малко духовност и липса на онези ценности, които са пазили народа ни да оцелее и пребъде, ние търсим и се опитваме да се впишем в европейското и световно образователно и културно пространство. Някои от нас активно пледират, че то ни се полага по право, други – че вече удобно сме се разположили в него и едва ли не чакаме лаврови венци да окичат главите ни...

За съжаление нашите не съвсем реалистични очаквания не се случват или по-точно – не съвпадат с отношението и поведението на околните ни общности. Винаги е добре да търсим най-доброто в себе си и да го представяме по най-добрия начин, но преди всички е необходимо да имаме ясна и точна представа къде се намираме, какво очакваме да ни се случи и най-важното – как то да ни се случи. И не само защото днес е много важно, когато преодоляваме последствията от случилата се пандемична кризисна ситуация, да ни отрезви и да ни накара да мислим, че не всичко започва от нас и, разбира се, не свършва с нас, а именно да търсим перспективата във времето и пространство да реализираме, да осъществим и да търсим възможност идеи, които да дадат тласък на общественото ни развитие.

Азбучна истина е, че народите, които се осланят на своите образователни и културни традиции, които ги отстояват и развиват, получават онова място в общественото развитие, което няма нужда да показват, интерпретират или пледират, защото те самите са такива и това е техният начин на живот. И още по-трудно възприемчиво става това за нас от историческа гледна точка, защото тази истина се налага да изписваме с нашата, българска азбука и тя създадена от нас самите.

Съвременните стратегически предизвикателства

В последно време много се говори и пише за развитие на българското висше образование, често търсим своето място в списъци на европейски и световни класации, радваме се, че случайно или не съвсем сме попаднали в определени списъци за първи път. Едва ли не това, че сме някъде там в списъка на „претендентите“, е постижение и важна оценка. За съжаление процесът на реструктуриране на този особено важен елемент от образователната ни система не само че не завърши, но в процеса на трансформации се оказахме твърде неподготвени дори да се приспособим в тези толкова динамични периоди на политически трансформации. Пазарните механизми го объркаха и го накараха да застане в ступор и почти да не реагира на влиянието на външната среда – става дума за образователния процес.

Ние отлично пишем стратегии и планове за действие и те изглеждат по европейски образец достатъчно красиви и интересни, но съществуването ни в това т.н. образователно пространство, или по-прощичко – място в обществото, е все по в ъгъла или някъде там където да удовлетвори някои съвсем тесни или не особено важни претенции. И не че няма красиви и впечатляващи изключения, които да ни радват, а защото този механизъм отдавна е автономно мъртъв и се „събужда“ само тогава, когато трябва да защити своето оцеляване или за да отбележи, че е на картата. Академичната автономия на висшите училища доведе до доста критични отклонения от нормалното функциониране на образователния процес, като такива да не се спазва мандатността на ръководителя, колективните органи на управление да се избират по не особено демократичен начин, увеличаване на професионалните направления, по които се извършва обучителен процес, без да има доказан капацитет, липса на каквото и да било планиране на тези процеси и ред други отклонения [1].

Едва ли тези протичащи процеси не са забелязани от многобройните анализатори и изследователи, от тези, които трябва и които са натоварени да „правят“ стратегическите документи, но промяната, или по-точно действието към нея, се оказва толкова трудно или почти невъзможно, че през последните повече от тридесет години то на практика не се случва.

Пазарните механизми, които създадоха определени условия за произвеждането на безкрайно много по брой и разнообразни такива институти, които да провеждат обучение и да дават този продукт, наречен наука, създадоха диспропорции, които трудно ще се преодолеят и които в крайна сметка създадоха ситуацията, в която да се търсим в списъка и то в неговия край, а не да сме там, където може би очакваме да бъдем!?

В България броят на висшите училища е повече от 50, като в последните години определеният брой на свободните места за студенти винаги остава незапълнен. Част от причините за това се дължат на протичащите демографски процеси и задълбочаване на проблема с намаляване на населението в страната, но това далеч не е основният проблем във функционирането на образователната ни система.

Връщането към стари образователни технологии и дори успешни политики от миналото е почти невъзможно, защото те са съобразени най-малкото с текущите реалности и са търсили решаването на текущи проблеми. Съществуващите сега не дават отговор на много въпроси, а конкурентите около нас съчетават и минало и бъдеще и се намират в челните списъци на тези класации.

Противниците на всякакви оценъчни форми ще кажат, че критериите не са най-добрите, условията са различни и финансирането е не съвсем добро и достатъчно. Но дори и да приемем, че тяхната теза е защитима, то ние се намираме в определена ситуация и условия, при които трябва да вземам максимално правилни и добри решения.

За да не бъдем голословни в тези си твърдения, нека погледнем резултатите на една от многото класации, които бе публикувана през последните месеци. Тя определя най-популярните университети в

Европа. UniRank приема няколко критерия като основни в своята класация: да бъдат лицензирани и/или акредитирани от съответната организация, свързана с висшето образование във всяка отделна държава, да предлагат най-малко четиригодишни бакалавърски програми на обучение и магистърски или докторски програми и да провеждат своите курсове на обучение предимно в традиционен формат.

В тази класация в Топ 200 не попада нито един български университет, но по-интересно е как те са разпределени в Европа и кои държави намират своето място в нея. Водещи позиции отбелязва британската образователна система – близо 24% от университетите са позиционирани там, като след нея с близо 16% се нарежда Германия. След тях са Испания и Франция. На практика групата на елитните университети се определя от тези четири държави. Съответните отчетливи позиции имат и представители на Нидерландия с 10 университета, Италия – 9 университета, Швейцария и Русия с по 7 университета и т.н. Балканските държави са представени единствено от Гърция.

В публичното пространство има още десетки класации и системи за оценки на университетите. В най-добрите случаи в по-предни позиции се намират няколко български университета – Софийският университет „Св. Климент Охридски“, Техническият и Медицинският университет в София.

Без претенциите на детайлен анализ пробойните в българската система на висше образование трябва да търсят „запушване“ и решаването на комплекс от проблеми, които този път са сложени на масата и трябва да се търси обективното им и правилно решение. Можем да ги обобщим в две групи: проблеми на излишество и проблеми на недостатъчност.

Очевидно има достатъчен и, може би, доста голям брой на образователни институции, като те са разпределени от гледна точка на научната инфраструктура неравномерно в страната. Те са съсредоточени в столицата и няколко от големите градове на страната. Голямата част от тях предлагат образователен продукт в почти всички професионални направления с малко изключения. В тази посока на мисли ние не можем да имаме недостиг на квалифицирани кадри и би следвало да имаме достатъчно добра експертиза в почти всички направления. Независимо от държавните стандарти и изисквания при акредитационните процедури не във всички от тях предлаганата (дори и платена) услуга е с достатъчно добро качество. Този процес има най-малко две активни страни – тези, които я предлагат, и тези, които я получават. Няма да е трудно да намерим набор от критики и към двете, но обосновано резултатът не покрива нашите европейски стандарти и в частност нашите очаквания при голяма част от тези две групи. На практика и на теория съществува проблем в ефективността на този процес, който разбира се е непрекъснат и доста сложен по своя характер, което го прави и труден за управление. Ето само един бегъл пример, който едва ли дава отговор на всички възникващи въпроси. В последните няколко години има рестриктивно отношение към редица специалности от направление икономика и администрация и управление, което идва да ни покаже, че

в последните години са „произведени“ достатъчно на брой и експертност такива кадри. В същото време почти всяко социологическо изследване или анкетно проучване в тази посока отчита недостиг на достатъчно добре подготвени управленци, та дори специалисти в сферата на финансите и счетоводството. Отговорите и критиките могат да бъдат формулирани в много посоки, като например, че с обучителния процес в тези направления се занимават почти всички висши училища и традиционните три български икономически университета са поставени в особена конкурентна среда, че обучението в част от тях е поставено в позиция на директна икономическа изгода за попълване на определен брой студенти, че един от университетите е разположен регионално в район, който е с относително малко население и не особено добра пътна инфраструктура и комуникационни връзки, което го прави изолиран или в по-лоши позиции от останалите. По своята същност всички тези твърдения са верни, но не дават отговор на въпроса – защо при такъв излишък има недостиг на реалния първичен пазар? [1-3]

При други случаи част от инженерните направления си остават уж перспективни и необходими, но все незаети и броят на студентите, които попадат в тези специалности, са с относително ниско входящо ниво.

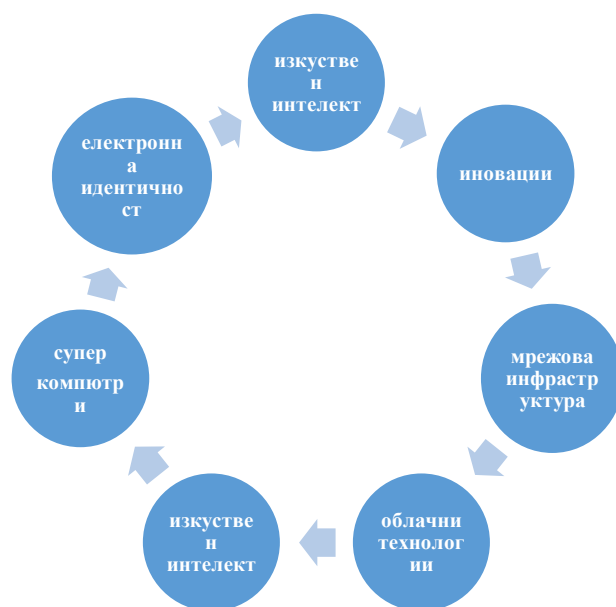
Докато не решим комплекса от проблеми в двете посоки и не изясним причините за това няма как да проведем и въобще да мислим за успешна стратегия в сферата на висшето образование. Тя няма как да дойде от само себе си и няма как „пазарно“ да се нагоди на ситуацията, защото основен елемент в управленския процес е планирането. Планирането на добри действия в тази посока е еманация на висш пилотаж в управлението и не може да бъде действие на един индивид, та дори и на цяло министерство. Затова преди да прекрачим от един в друг програмен период на финансиране на образованието (според наложилата се практика на Европейския съюз) трябва да потърсим решаването на тези кризисни проблеми, които не са следствие от пандемична ситуация или други кризисни явления, а от липсата на професионален анализ, правилно програмиране и добра политика.

И когато търсим решаването на икономически, политически или други проблеми, които ни връхлитат всеки ден и няма да ни оставят и занаят на безгрижен остров, то трябва дълго да се замислим за образователните и културни процеси. Единствено и само тяхното успешно решаване ще доведе до така желаните ефикасни политически и икономически трансформации. Те предстоят и в близко и далечно бъдеще отново ще ни се случват, и ще ни тежат, и ще ни носят във вихъра на стремежите ни. Но трябва да сме подготвени, за да вървим по-изправени и да сме там, където искаме или където смятаме, че е нужно да бъдем. Иначе смисълът на безсмислието ще ни завладява и ще ни дава излишно самочувствие, съперничество и злоба, но няма да ни помага в изхода от нашата себедостатъчност.

Съвременният дневен ред на висшето образование

Висшето образование днес се свързва с нови теми, немислими за дискусия дори преди едно десетилетие, свързано с една нова реалност в общественото развитие, оформила се през последните няколко години.

Дискусионното пространство е заето с Индустрия 4.0, на предна позиция вече излиза 5 G мрежа, дори 6 G, боравим с терминология, която до вчера можеше да се намери само в мечтите на някои иновативни изследователи. Университетите са част от върховите центрове за компетентност, част са от стратегическите насоки за интелигентно развитие. Ако до момента търсехме варианти как образованието да отговори на бързо развиващите се високи технологии, днес вече търсим възможности как да впишем образованието в облачните технологии и в създаването на изкуствения интелект, и суперкомпютрите. На пръв поглед това е предизвикателство, но погледнато от позицията на процеса на последователност и надграждане на знанията, уменията и компетентностите през последните години, то може да се определи като системно логическо и последователно развитие. Предпоставките за такова развитие бяха създадени в теоретичен аспект, но постижения се отчитаха само в отделни университети, които водят класациите в рейтинговите схеми. Постиженията и предизвикателствата имат различни измерения – някои са „високи“, други съвсем тривиални, но въпреки това – значими (Фиг 1).

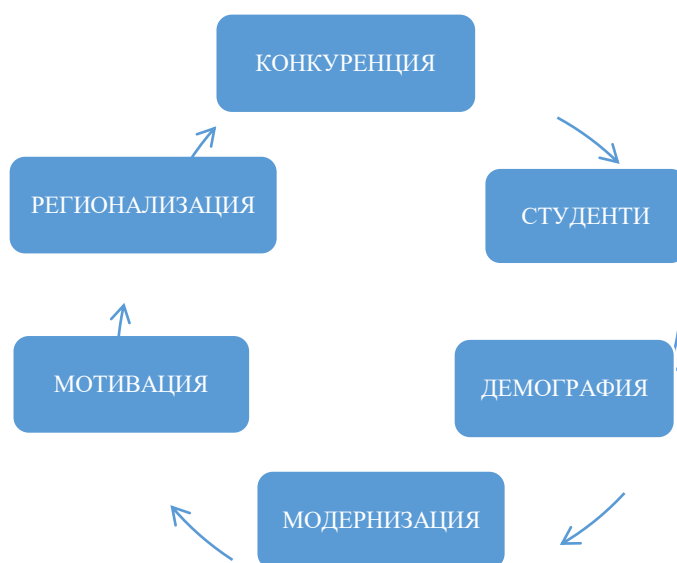

Фигура 1: Предизвикателства на висшето образование

Висшето образование в своята системност винаги се е развивало в различните направления на науката и е правило промени, които са насочени към подготовка на специалисти за съответните области на икономиката ни. С различни структури, но подчинени на фундаменти, които дават устойчивост и условия за нововъведения, които го осъвременяват, за да бъде полезно на обществото. От образованието винаги се е изисквало много – да осигури специалисти за различни позиции в индустрията и всички икономически области, да бъде добра основа за изследователска работа и научни изследвания, да осигури личностно развитие предимно на младите хора, но и без ограничения във

възрастово отношение, особено през последните години от трудовата кариера. В по-малка или по-висока степен съответствието между предлагане и потребности е осигурявано както чрез качество на самия процес, така и чрез количество на предлаганата образователна услуга.

Днес дневният ред на висшето образование е усложнен, защото е изправено пред риска на недостиг на студенти....

Фигура 2: Рискове на българското висше образование

Изправени сме пред редица предизвикателства, свързани, от една страна, с изключителната динамика в развитието на високите технологии и информационно-комуникационните системи, от друга – с рисковете от управление на качеството и човешките ресурси и от трета – с проблемите, които предопределя демографската криза. В тази многопосочност висшето образование се оказва недостатъчно подготвено (Фиг.2).

Причините за тази неготовност са свързани с управлението на ресурсите, с които разполага висшето образование – човешки, финансови и материални. В тези три ключови фактора се съдържат и проблемите. Те могат да се изведат при анализ на рисковете от управлението на ресурсите, ако такъв се направи. Често такъв анализ се струва излишен, базирайки се на законодателната база, на която е подчинена системата на висшето образование и презумпцията, че законът решава всичко. Но отвъд закона, нещата изглеждат достатъчно различно. Много са факторите и обстоятелствата, от които зависи висшето образование – политически, икономически, финансови, структурни, организационни и др. Някои от тях са външни за системата, други са част от самата система, но заедно предизвикват сериозен дискомфорт. Последователното им обсъждане и анализ могат да променят картината, но е важно да се разгледат в контекста на цялостното обществено и икономическо състояние, защото

„изолираните“ анализи водят до частични и понякога погрешни решения. От външните фактори сериозно внимание трябва да се отдели на демографските проблеми, свързан с човешките ресурси. От тези проблеми могат да се дефинират няколко елемента – намаляване на раждаемостта и броят на децата, респ. на учениците, завършващи средно образование; многопосочни и с висока интензивност миграционни процеси от България към чужди държави (университети); понижаване на качеството на средното образование и увеличаване на броя на билингвите в системата на образованието, което неминуемо се отразява и върху висшето образование. Тези елементи променят характера на съществуващия входящ поток в системата на висшето образование, отразяват се на неговото качество и рефлектират пряко в реализацията на завършващите млади специалисти. Това, от своя страна, изисква сериозен комплексен анализ на проблемите във всички образователни степени – на база на добре организирана статистическа информация и ситуационни взаимовръзки [1-2].

Разбира се, има и много други рискови фактори, но те трябва да са обект на други изследвания. В контекста на демографската криза рискът висшето образование да „остане“ без кандидати е доста висок. Успокоението, че демографската криза не е само българска, изобщо не дава отговор на тези въпроси. Означава ли това, че висшето образование в лицето на ректори, преподаватели и изследователи, трябва да остава безучастно към демографските проблеми? И ако отговорът на този въпрос е „не“, то какво е мястото и ролята на позицията им в тази тревожна ситуация?

Висшето образование в предизвикателството на демографските проблеми

Демографският проблем не е само проблем на Министерство на труда и социалната политика и на експертите, които то събира, за да разработва стратегии и мерки за преодоляване на ситуацията. Ситуацията е такава и не се подобрява, а непрекъснато се влошава. Тенденцията за намаляване на държавната поръчка за държавните висши училища, особено в някои професионални направления, също не решава проблемите. През последните няколко години се повтаря една и съща картина – близки като абсолютен брой на завършващите абитуриенти и брой на студенти първи курс държавна поръчка, незапълнени места, промяна на правилата на прием в хода на кампанията с цел „оползотворяване“ на всички места. В приемната кампания на учебната 2019 – 2020 година станахме свидетели на различни иновативни инструменти за мотивиране за записване на младите хора във висшите училища (награди за ученици, бонуси за преподаватели и др.). И само по себе си това вече е ясен индикатор за задълбочаващата се криза в системата, дължаща се на все по-малки на брой генерации, определени от ниската раждаемост, което е част от големия демографски проблем. Ето как изглеждат цифрите за учебната 2020/2021 година:

- Завършилите средно образование през 2019/2020 г. в общообразователни и професионални гимназии са съответно 25 800 и 21 600 ученици /общо 47 400/.

- За 2020/21 учебна година държавната поръчка за висшите учебни заведения е 5 4334, от които 43 960 след средно образование.

- Тук не се включват приемите в частните университети, което допълнително утежнява ситуацията.

Разликата между завършващите средно образование и евентуалните студенти първокурсници е 3 440. Разбира се, разковничето на проблемите не трябва да се абсолютизира и да се търси в пресмятане на конкретните статистическите данни, но те всъщност насочват към проблем, който стои от години и който е в основата на редица следващи. Така например: има утвърдени бройки държавна поръчка за специалности 5, 6, 7 бройки, което вероятно още с решението означава индивидуално или някакво присъединено към друга специалност обучение. Без да анализираме професионалните направления, констатира се фактът, че ниските бройки се свързват обикновено с техническите науки, въпреки очертаващите се дефицити именно в техническите и технологични индустриални направления.

Малкият брой завършващи, дори при включване на кандидат-студенти от предходни випуски, което е нормален процес, позволява да продължи снижаване на критериите за прием, за да могат да се попълнят бройките. До какво може да доведе това явление или процес – всички знаем.

Висшето образование и миграцията

Вторият елемент – миграцията към външни университети. Потокът от млади хора, които се насочват към външни университети, особено след средата на деветдесетте години, е доста сериозен. В някои години 100% от ученици, които завършват т.н. езикови училища, стават студенти в чужди университети. Без да налагаме ограничения в свободата на избор на учениците и семействата им, редно е да потърсим подходящи модели, чрез които този поток може да се намали. Няколко са елементите на тази миграция – държавата губи от своя човешки ресурс и то от добрия си ресурс, като се има предвид, че в чужбина отиват да се обучават ученици с добра подготовка; голяма част от завършващите в чужбина студенти не се завръщат изобщо в България – т.е. България намалява като население; тези ученици и студенти вече работят за други икономики и, колкото и да считаме, че се намираме в единно европейско образователно и единно европейско икономическо пространство, това е икономическа и в частност финансова загуба за страната ни. За целта трябва да направим собствения си анализ и да съпоставим нивото на българските университети с чуждестранните, т.е. да направим анализ, който да даде отговор на въпроса защо това се случва и има ли обективна ситуация то да продължи да се случва. Очевидно не само доброто владеене на чужди езици е фактор, който обуславя този процес. Има ученици, които изучават езика на съответната страна през първата година на своето обучение (изискване на самите университети). Тук има място анализът на висшето образование у нас като организация, като качество, като възможности за реализация след завършване му, съпоставено с това на висшето образование в другите страни. Въпросът за реализацията е свързан със съответствието между висшето

образование и икономиката. Дори при много високо качество на образование, липсата на такова съответствие ще остави много млади специалисти без реализация, а това неминуемо ще рефлектира върху интереса на следващите поколения към университетското образование или поне към някои от университетите и определени специалности. Този проблем е част от проблема „изтичане на мозъци“. Не е български патент, но ние сме силно потърпевши от това. Колкото в Европа да се опитват да го подведат под терминологията „циркулиране на мозъци“, за нас той е изключително съществен, въпреки общото ни пространство [2].

Събраният негатив, довел до отговори по презумпция, че българското висше образование е с ниско качество, е сериозно предизвикателство в настоящият момент от развитие.

Висшето образование и качеството на средното образование

Третият елемент – увеличеният брой билингви, т.е. деца и ученици, за които българският език не е майчин, и качеството на средното образование. Вероятно много хора ще кажат, че това не касае висшето образование, но отговорът е еднозначен – касае го и още как!? Отговорът на този въпрос е свързан директно с качеството на висшето образование, т.е. – с нивото на знания, умения и компетентности, с които излизат възпитаниците от системата на висшето образование. Вярно е, че проблемите около този елемент се съсредоточават в средното образование, но повишаването на процента завършващи средно образование (постепенно намаляване на ранното напускане на училище) води до включване на все повече представители на тази група в завършващите средно образование и преминаването им към следващата образователна степен. Не е тайна, че средното образование не се радва на особено високи успехи, като редица изследвания показват нивото му. В този непрекъснат процес висшето образование трябва да се съобразява с това ниво и ако не се съобразява, остава без необходимия набор от студенти. Дилемата в този случай е доста сериозна. На фона на предходния елемент за миграцията, това е едно доста сериозно предизвикателство пред академичната общност. Дали с това ниво не трябва да се свърже все по-ниският бал, с който се влиза в определени специалности, както и недостигът на кандидат студенти за попълване на местата в университетите?

И трите коментирани елемента са свързани с управление на човешките ресурси – както в университетите, така и извън тях. Въпросът на днешните трансформации на социалните обществени отношения е дали и как университетите могат да се впишат в тях и да повлияят на политиките, вкл. на тези за управление на демографските процеси [5].

Висшето образование и неговата полезност в политиките на страната

Модернизацията на висшето образование преминава през оценка на капацитета на преподавателския и научен потенциал на висшето образование в неговото участие в общественото развитие на страната. Независимо, че няма единно изследване върху тази тематика, освен

съществуващият Закон за развитие на академичния състав и регистрите, удостоверяващи фактическото състояние на този потенциал, неговото значение се подчертава на всички нива. В контекста на коментираните по-горе демографски проблеми, отразяващи се на висшето образование, е важно да се отчете участието на академичния потенциал в решаването на тези въпроси – т.е възможността академичният потенциал на страната да бъде включен активно във формирането и реализирането на политики и стратегии, които ще доведат до подобряване на ситуацията [5].

В допълнение на определението за академичен персонал, който обикновено се разпознава по основните дейности /преподаване и научна дейност/, може да се добави и още една – включване в икономическите и като цяло социалните процеси. Това не омаловажава, а определя ролята на тази група като изключително важна в тези управленски процеси. Секторът на висшето образование е от ключово значение за преминаването към общество на знание и подготовката на човешкия ресурс за постигането му. В този смисъл е ясно, че университетите имат достатъчно ресурси и капацитет, да бъдат в центъра на стратегическите решения на демографския проблем, за да предложат работещи и верни решения. От една страна – защото владеят изследователските методологии, разполагат с достатъчни бази данни, могат да формират комплексни екипи, разполагат с контакти на международно ниво за да прилагат добри практики, а от друга – университетите са в досег с младите генерации, познават техния манталитет и настроения, което им позволява, работейки с тях, да моделират решения, да насочват развитието на младите хора в посока, която промотира участие в обществените процеси, които не са концентрирани само върху личната кариера. От трета страна – защото са силно заинтересовани тези млади генерации да работят за развитието на страната, да избират българските университети, да попълват банките с кадри на българската наука и индустрия. Не винаги представители на академичната общност са търсени и желани като участници във формирането на политики, стратегии, програми и проекти, но това на практика е най-верният път. Още повече, че в много университети има специалности, близки до проблематиката на демографията. В редица университети е подходящо въвеждане на специалности или програми за обучение, свързани с демографията. Това може да се случи на базата на силната диференциация и хоризонтално разширение на специализациите във висшето образование, както и съобразено с факта, че висшето образование зависи от външните социални условия, в които функционира, в т. ч. демографските такива.

За „ангажирани висши учебни заведения“ призова Европейският парламент още през 2012 година, като в резолюцията за модернизиране на системите за висше образование в Европа и насърчи: „висшите учебни заведения да се ангажират по-активно със своите региони и да осъществят динамични съвместни действия с регионалните правителства, местните съвети, публичните органи, неправителствени организации и малките и средни предприятия, за да засилят регионалното развитие;” [4].

Ангажираността на академичния състав в работата на редица държавни институции (например: Министерството на труда и социалната политика), която разбира се е двустранен процес, може да бъде повишена, например, чрез изграждане на постоянни научно-консултативни органи (съвети), които да се произнасят по всички въпроси, свързани с демографското развитие на България и съответните специфични политики. Няма по-подходящи членове на тези органи от учени и академични преподаватели – социолози, икономисти, педагози и др. Проблемът е многоаспектен и се нуждае от комплексни изследвания, анализи и разработване на стратегии в много направления. Тук трябва да се отчете ролята на държавата при определяне и въвличане в решаването им на академичната общност на политическите, икономическите и социалните приоритети на държавата.

Вместо заключение

Академичната общност е в дълг към младите генерации и по втория проблем – миграцията. Защото решението на младите хора да се обучават в чужбина често се взема без добра информираност за състоянието на висшето образование в България – какви специалности и какво ниво на подготовка те предлагат. Решението по презумпция „искам да уча в чужбина“ е неефективно и понякога погрешно. Вероятно то е част от причините много млади хора, заминали да учат непосредствено след средно образование в чужбина, да учат много дълго време, голяма част от тях не завършват, една част се връщат у нас, но малко от тях продължават да се образоват. Единствено кандидатстудентските кампании са недостатъчни, за да успеят завършилите средно образование да се информират достатъчно добре какви са възможностите на висшето образование у нас [1].

Малка работа вършат и кандидатстудентските справочници, за някои от които е необходимо висше образование, за да бъдат разбрани. Живата връзка на университетите със средните училища е задължителна, но трябва да бъде дълговременна и постоянна. Младите генерации се отглеждат и се възпитават трудно и през целия период на подрастване. Освен директната връзка между висшето и средното образование, по-високата ангажираност на университетите към темата ще създаде подходяща обществена среда, която може да въздейства целенасочено върху този процес. Част от тази обществена среда са и родителите, които в по-голямата част от случаите са промоутъри на ученето в чужбина, но отново без да имат достатъчно информация за състоянието на висшето образование у нас. Много често те са водени от презумпцията, че у нас едва ли не всичко е лошо.

Ролята на академичния състав е да разпространява и споделя знания, информация, да играе ролята на просветител в най-общия смисъл на тази дума. Това в никакъв случай няма да понижи, а напротив, ще повиши авторитета на преподавателя и учения. Важно значение има усилието на академичната общност в насърчаването и приобщаването към демократичните ценности, към осигуряването на среда за постигане на приобщаващ и устойчив растеж, което не може да се случи без стратегическа промяна на отношението към демографските проблеми.

Фокус в работата на университетите е осигуряване на физически и информационно-комуникационен достъп до университетските структури, програми и изследвания, както и трансфер на знания.

Друг акцент в това направление е рекламата. Защо е възможно платформата „Световно Образование“ да се рекламира по всевъзможни начини, а българското висше образование се задоволява с едно кратко изложение, информация за което се появява спорадично.

Не е добра реклама за висшето образование да се изтъква чрез награди за записване в съответен университет, което да представлява единствената информация, която достига по публичните канали.

Рекламата, която върши работа на всеки университет, са неговите постижения. В добрите университети и вътрешната реклама е на достатъчно високо ниво.

Често сме склонни да изтъкваме преди всичко проблемите, негативите, а това създава условия за негативна среда в обществото, неприязън и отлив на интерес. Местните общности не познават академичната общност, а всеки университет има отлични преподаватели и добри учени, които могат да представят университетите пред обществеността. Знанията не са предназначени само за „зад оградата“ на университета. Публичността е задължителна, ако искаме да ни харесват а за да ни харесат – трябва да ни познават. Има положителни примери в това отношение, когато например една община започне да работи с университетите на своя територия, когато партньорството става видимо за общността, интересът към получаване на образование именно в тези университети се повишава осезаемо. Няма кой друг да промени ситуацията с повишаване на интереса към българските университети освен самите университети. Пример за общински стипендии в университет на общинската територия върши прекрасна работа. В това отношение студентските съвети също биха били добър помощник. Те не са само елемент на спортни или предизборни мероприятия. Примери, които да показват, че университетите могат да решават общински проблеми, има ли? Време е в оценките за университетите и качеството на висшето образование да се включат и критерии, свързани с полезност за обществото.

Иначе системата на рейтингите се превръща в една самообслужваща система, която няма да доведе до постигане на интелигентен растеж или икономика на знанието, формулирана още с Лисабонската стратегия през 2000 година, но все още непостигната. Няма как бързо да се преодолеят предизвикателствата, създавани от демографската криза, поне за сега.

Нека правим повече усилия за духовно съзряване и извисяване, а не за оцеляване. За да може движението ни напред да е съпроводено не с упадък, а със смисъла на успешното развитие!

Използвана литература:

1. Terziev, V., Bogdanova, M. The academic capitalism and the new business model of the universities. // Proceedings of ADVED 2019 - 5th International Conference on Advances in Education and Social Sciences, 21-

23 October 2019, International Organization Center of Academic Research, Istanbul, Turkey, 2019, pp. 477-484, ISBN: 978-605-82433-7-8.

2. Терзиев, В., Любчева, М. Революция в индустрии и эволюция в образовании или интеллигентное развитие. // Международный научный журнал «Интернаука», Киев, Украина, № 11 (91) / 2020, с. 48-55, ISSN 2520-2057.

3. Lyubcheva, M., Terziev, V. The interaction: business-education - investment for development. // XXII International Scientific Conference: The power of knowledge (11-13.10.2019), Kavala, Greece, Institute of Knowledge Management, Skopje, 34, 2019, 5, pp. 1191-1196, ISSN 1857-923X (for e-version), ISSN 2545 – 4439 (for printed version).

4. Доклад за модернизиране на системите за висше образование в Европа 2011/2294(INI).

5. Terziev, V. Science as a tool for social development. // Review of Socio-Economic Perspectives, Ankara, Turkey, Vol 5(3), 2020, pp. 117-134, ISSN (Print): 2149-9276, ISSN (Online): 2547-9385.